S.132

MÚZEUMI FÜZETEK.

KIADJA AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET.

AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM TERMÉSZETTÁRAINAK

(ÁLLAT-, ÁSVÁNY-, NÖVÉNYTÁR) ÉS AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

I. kötet. 1906. 1. és 2. füzet.

Szerkeszti: **Dr. APÁTHY ISTVÁN.**

Tartalom: Dr. Apáthy István, A „Múzeumi Füzetek." Szerkesztői előszó. I—X. l. — Valentini Elvira, A Mohok alkattani viszonyairól, I.—27. l., I.—II. tábla. — Farkas Béla, A Folyami Rák tápcsövi mirigyei. 28.—49. l., III. tábla. — Dr. Szádeczky Gyula, A Szárazvölgy (Vále Száka) geologiája. 50.—73. l., IV. tábla. — Dr. Apáthy István, Az Erdélyi Nemzeti Múzeum állattára az 1905. évben. 74.—76. l. — Dr. Richter Aladár, Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytára az 1905. évben. 77.—81. l. — Dr. Apáthy István, A Pióczafélék szelvényei. 82.—83. l. — Vadász Ernő, Az ürmösi Töpepatak lias-rétegeinek Faunája. 83. l. — Dr. Szentpétery Zsigmond, Adatok Soborşin vidéke eruptivus kőzeteinek ismeretéhez. 84. l. — Gáyer Gyula, A Lycoctonum-féle Sisakvirágok hazai fajai. 84. l. — Daday Dezső, Kolozsvár környéke álló vizeinek Diatoma-florája. 84. l. — Gulyás Antal, Syringa Josikaea és S. Emodi 84. l. — Gelei József, A Dendrocoelum lacteum microscopiumi anatomiája. 85. l. — Szabó Árpád, A Bruckenthalia spiculifolia. 85. l. — Balogh Ernő, A Vlegyásza dragánmenti eruptivus tömegének Kecskés- és Bulzur-patak közti része. 85. l. — Varga Sandor, A gömöri terület Zuzmóflorája. 86. l.

NATURWISSENSCHAFTLICHE MUSEUMSHEFTE

VERÖFFENTLICHT VOM ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET.

MITTHEILUNGEN

AUS DER NATURWISSENSCHAFTLICHEN CLASSE

DES ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET (SIEBENBÜRGISCHER MUSEUMVEREIN).

ÜBERSICHT UND AUSZÜGE.

I. Band. 1906. 1—2. Heft.

Herausgegeben von **Dr. STEFAN** von **APÁTHY.**

Inhalt: Vorbemerkung des Herausgebers. p. 87. — Elvira Valentini, Die anatomischen Verhältnisse der Moose p. 88—93, Taf. I. und II. — Dr. Gyula von Szádeczky, Die Geologie des Szárazvölgy (Valea Saca) p. 94—116. Taf. IV. — Dr. Stefan von Apáthy und Béla Farkas, Zur Kenntniss der Darmdrüsen des Flusskrebses. p. 117—150. Taf. III. — Dr. Stefan von Apáthy, Die zoologische Abtheilung des Erdélyi Nemzeti Múzeum (Siebenbürgisches Nationalmuseum) im Jahre 1905. p. 151. — Dr. Aladár Richter, Die botanische Abtheilung des Erdélyi Nemzeti Múzeum (Siebenbürgisches Nationalmuseum) im Jahre 1905. p. 151. — Dr. Stefan von Apáthy, Zur Kenntniss der Metamerie der Hirudineen. p. 151—154. — Ernő Vadász, Die Fauna der Liasschichten von Töpepatak bei Ürmös. p. 154. — Dr. Sigismund von Szentpétery, Zur Kenntniss der eruptiven Gesteine der Umgebung von Soborsin. p. 154. — Gyula Gáyer, Die Lycoctonumartigen Aconite der ungarischen Flora. p. 154. — Dezső von Daday, Die Diatomenflora der stehenden Gewässer der Umgebung von Kolozsvár. p. 154. — Joseph Gelei, Zur mikroskopischen Anatomie von Dendrocoelum lacteum. p. 155. — Árpád Szabó, Bruckenthalia spiculifolia. p. 156. — Ernő Balogh, Die längs des Dragán-Baches befindliche eruptive Masse der Vlegyásza zwischen dem Kecskés- und Bulzur-Bache. p. 156—157. — Sándor Varga, Die Flechtenflora des Gebietes von Gömör. p. 157—158.

NYOMTA UJHELYI M. ÉS TÁRSA KÖNYVSAJTÓJA. KOLOZSVÁR, 1907.

MÚZEUMI FÜZETEK.

AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM TERMÉSZETTÁRAINAK (ÁLLAT-, ÁSVÁNY-, NÖVÉNYTÁR) ÉS AZ ERDÉLYI MÚZEUM EGYESÜLET TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK

ÉRTESITŐJE.

I. kötet. 1906. 1. és 2. füzet.

Szám: 2094

A „Múzeumi Füzetek".

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ.

Irta: Dr. Apáthy István.

Követem én is azt a jó példát, melyet az én igen tisztelt barátom Dr. Erdélyi Pál adott, midőn az „Erdélyi Múzeum" új folyamát, mint annak szerkesztője, a közönségnek bemutatta. Szeretném utánozni az ő előszavának tárgyias és nyugodt hangját. Ha nem egészen sikerül: van arra is mentségem

Az Erdélyi Múzeumegyesület új alapszabályai megváltoztatták a a szakosztályok helyzetét az egyesületben. A régebbi alapszabályok, de különösen az azok értelmében, és kissé bizony ellenükre is, kifejlődött gyakorlat az Erdélyi Múzeumegyesületet csak anyaegyesületévé tették két teljesen független más egyesületnek, a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztálynak és az orvos-természettudományi szakosztálynak. A két szakosztálynak egymáshoz nem volt semmi köze; a Múzeumegyesülethez is csak annyi, hogy a Múzeumegyesület adta a szakosztályok anyagi eszközeinek legnagyobb részét. Egy kis részt szolgáltattak a tagsági dijai azoknak, a kik csak az illető szakosztálynak voltak tagjai, de nem a Múzeumegyesületnek magának is.

Igy a Múzeumegyesületnek a szakosztályokra forditott évi 8000—10000 koronából csak az a dicsőség lett volna a haszna, mely a szakosztályok tudományos működésének sikereiből a Múzeumegyesületre volt visszasugározandó, no meg azok a különböző folyóiratok, melyeket a szakosztályok kiadványaiért az Erdélyi Múzeum könyvtára kaphatott volna cserébe, ha van, a ki ezt a csereviszonyt ápolja és a cserében érkezett nyomtatványokat rendben tartja és megőrzi vala.

Tudományos dicsőségben fürödvén és a könyvtár ilyetén gyarapodását is elegendőnek tartván, a Múzeumegyesület vezetői azt hirdették, hogy Gróf Mikó Imre szelleme büszkén tekinthet le az Erdélyi Múzeumegyesületnek arra az állapotára, mely a múlt század nyolczvanas és kilenczvenes éveiben kifejlődött. Magyarország azonban lassanként elfeledte,

hogy Erdélyben valaha múzeumot alapitottak, és maguk a kolozsváriak is azt hitték, hogy a Erdélyi Múzeumegyesület meghalt és bebalzsamozott múmiájának nem ingyenes őrizete nehány egyetemi tanárnak szakértő kezeire van bizva.

Akadtak azonban nehányan a jövevények között, a kiket keserüséggel töltött el az Erdélyi Múzeum példájában is az, miként sorvad el Magyarországon minden társadalmi intézmény, mely nem anyagiakat szolgál; hogy miként ül el minden társadalmi mozgalom, mihelyt a meginditói kidőltek, vagy mihelyt a tovább mozgatóknak nem egyéni érdeke többé a mozgolódás. Azokban a jövevényekben az erdélyi viszonyok lobbantották lángra az otthon még szunnyadó hazafiságot; azok itt ismerték föl csak igazán a veszedelmet, mely a magyarságot és vele együtt a magyar nemzeti államot belső ellenségei részéről fenyegeti. A mit az ember születése óta megszokott, a mi örökségül maradt reá s a mibe bele nevelték, azt az állapotot, a jelen pillanat türhetősége miatt, nem tudja oly veszedelmesnek tartani, mint az, a kiben az állapot megszokásának altató hatása nem működik.

Ama jövevények nemcsak azt látták be, hogy ellenségeinkkel szemben leghatalmasabb fegyverünk a közműveltségbeli felsőbbségünk, hanem belátták azt is, mily helytelen a közművelődésnek minden tényezőjét Budapestre helyezni át és elhanyagolni a vidéki művelődési központokat. Kolozsvárnak, mint közművelődési központnak, még különleges hivatása is van, mely a többi vidéki központnak magasan fölébe helyezi. Ez a hivatás Erdélynek nagy történeti jelentőségében gyökeredzik, a mely néki a magyar nemzet jövendőjében is egészen sajátos szerepet ír elő.

Erdélynek volt saját műveltsége a múltban; kell lenni saját, független művelődésének a jövendőben is. A vezetés Kolozsvárt illeti meg, s a munkában az Erdélyi Múzeumegyesületnek is ki kell vennie a részét. Az Erdélyi Múzeumegyesület ne legyen a múlt hagyománya, melyet a tétlenségi erő tart fönn csupán; a mely él, mert nincs elegendő ok és alkalom arra, hogy kimúljon. Ébredjen újabb, fokozottabb életre; ne éljen a múltból, hanem éljen a jövendőnek!

Az új alapszabályok erre az új életre akarják szervezni az Erdélyi Múzeumegyesületet azáltal is, hogy a szakosztályok működését az eddiginél jobban beleillesztik az egész egyesület működésébe. És igy a Természettudományi Szakosztály egyik szervének, a Múzeumi Füzeteknek is, jobban belé kell illeszkednie az egész szervezetbe, mint a hogyan beleilleszkedtek a volt Orvos-Természettudományi Szakosztály eddigi természettudományi kiadványai.

Mivel az Erdélyi Múzeumegyesület főleg a birtokában lévő múzeum útján kivánja szolgálni az erdélyi hazarész közművelődését, és mivel, ennek megfelelőleg, a Természettudományi Szakosztály elsősorban a Természeti Táraknak tartozik szentelni a maga erejét: világos, hogy a Múzeumi Füzetek is első sorban annak a tudományos munkásságnak közlésére valók, a mely a Természeti Tárakban, azok anyagán folyik, vagy legalább a megfelelő tudományszakok terén mozog. Ez azonban korántsem azt jelenti, hogy a Múzeumi Füzetekben ne találnának szives fogadtatást olyan közlemények is, melyek a természettudományoknak más ágaira vonatkoznak, a természettudományok között értvén a mathematikát is. De jelenti azt, hogy a Természeti Tárakat közelebbről illető közlemények nem szorúl-

hatnak ki a Természetrajzi Füzetekből azért, hogy más tárgyúaknak engedjék át a helyet.

A Természetrajzi Füzetek a Szakosztály szakűlésein előadott, fölolvasott vagy bemutatott tudományos közleményeket fogják tartalmazni, első sorban az Egyesület tagjainak munkásságát, beszámolást az előadók saját búvárlatainak eredményéről, bírálatos ismertetéseket és szakszerű tájékoztatást egyes általánosabb érdekű tudományos kérdések mai állapota felől.

Mindenben a szakszerűség tekintetei, s a világirodalom tudományos színvonalának követelményei fognak vezeitni.

A szakszerűség azonban nem azt teszi, hogy közleményeinket csupán a szakember, avagy éppen csak is az, a ki az illető tárgygyal különlegesen foglalkozik, érthesse meg. Lehet valami szigorúan szakszerű és mégis mindenkinek érthető, a kinek némi általános természettudományi műveltsége van. Sajnos, nem elég azt mondanom: némi általános műveltsége. A természettudományi ismeretek még nem oly mértékben alkotó elemei az általános műveltségnek, mint a mily mérték megilletné őket ahhoz képest, mekkora részük van a mai ember sorsának intézésében. Annál inkább arra kell törekednünk, hogy szigoruan szakszerű dolgainkat is úgy adjuk elő, hogy velük nem szakember olvasóinknak általános műveltségét is öregbbithessük. A szakszerűség nem a nehézkességben, nem az érthetetlenségben áll, hanem az irónak föltétlen uralmában tárgya fölött és a kifejezések pontosságában, az előadásnak tudományos igazságában. Ha meg van a kellő tér, minden tárgyat lehet oly elemileg előadni, hogy a művelt olvasó különleges előismeretek nélkül is megérthesse. Az persze más kérdés, megadja-e folyóiratunk ehhez mindig a szükséges teret.

A mi a világiródalom tudományos színvonalának követelményeit illeti, azok a tárgyon való föltétlen uralkodáson, a vizsgálat mai módszereinek ismeretén kívül leginkább az eredetiségben, a vizsgálat önállóságában és a közlésnek becsűletességében, megbízhatóságában állanak.

A ki ismeri a tárgyat, az tudja, hol van még az ő vizsgálataira szükség, hol hagytak a korábbi vizsgálók munkái hézagokat; melyek a még tisztázandó kérdések. Az ilyen nem fog már elintézett dolgokban oly fölfedezésekkel előállani, a melyek a tudomány évkönyveiben már föl vannak jegyezve, másoktól megerősítve avagy talán rég meg is czáfolva. A mi magyar tudományos irodalmunk bizony tele van ilyen kísérletekkel, mert oktatni akar nálunk az is, a kinek még tanúlnia kellene az illető tárgyról; mert közölni, írni akar, a kinek még olvasnia kellene, de nagyon sokat.

És a ki ismeri a tárgyához szükséges módszereket, az azt is tudja, hogy a számára másoktól meghagyott munkához miképen fogjon hozzá, hogy milyen útakon juthat eredményre, vagy legalább annak a jogos elmondhatásához, hogy ez idő szerint a kérdés nem oldható meg. Persze, az ilyesmit nem kell éppen a nyilvánosság előtt elmondani. A mi tudományos irodalmunk bővelkedik az úgynevezett negativus eredményekkel is. Őszintébben eredménytelenségnek mondják az ilyeneket. Ha valaki valamely tárgygyal bármily sokat, bármily tudományosan foglalkozott, abból még nem következik, hogy írjon is róla. Irjon, ha „positivus eredményre“ jutott; de hallgasson a negativus eredmények felől. Való igaz, hogy akkor nagyon sok tudósunknak merő hallgatás volna az osztályrésze.

De hát nem az irodalom van a tudósokért, hanem a tudósok vannak az irodalomért. Ezt egyszer úgy fejeztem ki, hogy nem szükséges az igazságért vívott lelki küzdelmeinknek vesztett csatáit is megörökíteni. A kevésbbé sikerült műveinket egyszerűen — ne írjuk meg! Mennyien kinyomatják és elolvastatják velünk a rosszakat is!

Azt meg lehet mondani, miképen kell valamit megtanúlni, miképen kell valamely irányú búvárlat módszereit elsajátítani; de nem lehet megmondani, mit tegyen valaki, hogy az előbb említett követelmények közűl az eredetiségnek is megfeleljen. Félek, még azt sem fölösleges a mi viszonyaink között hangoztatnom, hogy a tudatlanság nem szükségképen eredetiség. Minél többet tud valaki, annál könnyebben lehet eredeti. Tudományos szempontból eredeti az, a mi messzebbre jutott, mint a meddig már mások eljutottak, vagy pedig a mi máshova vezet, mint a hova mások vezettek. A tudományos fölfedezések nem úgy teremnek, mint a hogyan Pallas Athene ugrott elő a Zeus fejéből. Valamint a búzakalász sem az üres földből, hanem a megművelt földbe vetett magból nő, úgy a saját gondolatok is csak mások gondolatainak a tanúlt lélekbe hullott magjaiból sarjadnak elő. A mi idegen gondolat az én lelkemben kicsirázott, az már a sajátommá lőn. A mit igazán magam gondolok el, az, bárhonnét indúlt is ki gondolatom, a magam tulajdona, az eredeti. Más kérdés, hogy van-e a tudományra nézve is értéke. Ezt csak a szigorú önbírálat mondhatja meg, a minek kellő alapja ismét csak a tanúltság lehet.

Az eredetiségnek igen értékes eleme a tudományban is az, a mi különlegesen nemzeti. Az eredeti korántsem mindig nemzeti; de a nemzeti a világirodalomra nézve mindig magában foglalja az eredetiségnek bizonyos értékét. Magyar ember is írhat eredeti dolgot, a mi azonban sűlt német. Nemzetivé tudományos munkát is csak a szerző nemzeti érzése, nemzeti önérzete és az tehet, ha igazán magyar mesterektől tanúlt gondolkodni és ha műveltségébe beleolvasztotta mindazt a magyar elemet is, a mit művelődésünk múltjából kell kiásnia a mai kor fiának. Ki kell ásnia, igen; mert az ifjúság oktatói és minden rendű szakembereink már évtizedek óta csak tagadják és földelik azt a múltat, melynek megbecsűlésére kellene oktatni minden következő nemzedéket. Itt az idő, hogy szakítsunk az eddigi áruló szokással és, jelenben meg múltban, becsűljük meg a magunkét. És magyarúl gondolkodni ugyancsak van kitől megtanúljunk! Mert nem kell azt hinni, hogy életbúvár csak életbúvártól, a természettan művelője csak physicus-tól és minden szak csak a maga saját emberétől tanúlhat meg tudományosan gondolkodni. PÁZMÁNY PÉTERtől nemcsak a hittudós, DEÁK FERENCZ-től nemcsak a jogász, hanem a természetvizsgáló is tanúlhat magyar gondolkodást. És, hála Istennek, még sokat említhetnék ilyet.

Azt mondják, a tudomány nem ismer országhatárokat, nem ismer nemzetet. Erre csak ismételhetem a mit már egy más alkalommal is mondottam. A tudományban becse csupán az eredetinek van; de még ott is értékesebb az eredeti is, ha rajta egy meghatározott nemzetnek bélyege űl. A tudomány, a mennyiben nem csupán adatok tárháza és mások nézeteinek ismétlése, voltaképen annak a küzdelemnek őszinte ismertetése, a melylyel az igazságot kideríteni törekszünk. Mivel pedig az igazság csak egy, mivel nincs külön magyar, franczia, német vagy angol igazság, nem lehet külön német, franczia, angol vagy magyar tudo-

mány sem. De egészen más dolog magyarúl művelni a tudományt, mint francziául, németűl vagy angolúl. Németűl művelheti a tudományt az is, a ki magyarúl írja többé-kevésbbé tudományos munkáit; viszont magyarúl műveli a tudományt, mikor németűl ír is, az, a ki a maga egyéni szellemi eszközeit a küzdelemhez, a miben a tudomány áll, magyar nemzeti sajátságokból meríti.

Amaz említett alkalommal DEÁK FERENCZ munkásságát állítottam oda mintaképűl a tudomány művelésének magyar nemzeti módjához is. DEÁK FERENCZ nem végezte a hangyának porszemeket rakosgató, de, szünetet nem ismerő sürgéssel, hangyatermethez képest óriási hegyeket tornyosító munkáját. Szellemi munkájának java részét a magyar tudós akkor végzi, midőn a fölületes ítélő tétlenséggel vádolja. Nem a sajtóföstéktől várja ő, hogy félbemaradt gondolataira az nyomja a késznek színezetét. Egy DEÁK FERENCZ kezében nem mankója a toll a gondolatnak, hanem az eszméknek diadalra szágúldó paripája. Ha már egyszer tollat ragadt, akkor is csak rövid kivonatát írja meg annak a könyvnek, a melyet bámulatos emlékezetének tiszta lapjain, leírt betűkre nem szorúlva, készebben megalkotott, mint német szaktársa a maga könyvpiaczra adott vaskos kötetét. Hetekbe kerűl, míg ezt a kötetet elolvasod és megérted — ha megérted; évekbe tart, míg végig gondolod mindazt a gondolatot, a mit annak a le nem írt könyvnek kivonata benned ébresztett.

A magyar tudós nem sokat ír és különösen nem ereszti hosszú lére a munkáit. Talán nem is olvas annyit, mint más; talán kevesebbet is olvas, mint néha kellene. De megfigyelni szeret és tud; és még jobban szeret és tud elgondolkodni a megtanúltak és megfigyeltek fölött. Az ő lelke különös módon termékeny talaj; nem vet belé sokat, de, ha könnyű búzát vetett is belé, az aratáskor minden kalászban százával van a szem, és csupa nehéz, aczélos, piros magyar búzaszem. Kár, hogy a magyar tudós gyakran lábán hagyja pusztúlni a termését; talán lusta learatni, talán tudja, hogy nincs kinek eladnia.

És itthon van legkevesebb ára a termésenek. Mi, magyarok, honfitársainknak hiába írunk. Itthon alig olvasnak; ha el is olvasnak, félre dobnak és nem tartják érdemesnek tovább gondolni a mi gondolatainkat. Mennyiszer olvasok magyar íróinkban kűlföldiekből idézett olyan dolgokat, a melyeket én már magyarúl régen megírtam, de nem olvasott el, vagy nem jegyzett meg itthon senki. És ha meg is írtam a világirodalom számára idegen nyelven is: honfitársaim az én gondolataimat a külföldi tanítványaim szavaiból ellenem szokták idézni. Emlegetik azt, a mit odakünn ellenem írtak, de feledik mindazt, a miben nékem ott is igazat adnak.

Ez a szellem, a mi miatt nemcsak én panaszkodhatom, talán a legnagyobb akadálya a magyar tudományosság kifejlődésének. Mert, ha nincs is magyar tudomány, azért lehetne magyar tudományosság. A baj nem ma keletkezett; ma, a nemzeti érzés ritkasága miatt, csak pusztítóbb, mint valaha. De megrágta már a tudományosságunk gyökereit is. Mert vannak a magyar tudományosságnak honi talajba mélyedt gyökerei. Több száz événél, hogy elvágták azokat a gyökereket. De nemcsak mindazokat a gyökérszálait a tudománynak tépték el, a melyek honi talajba mélyedtek, hanem azokat is, a melyek más nemzetek irodalmából szívták a táplálékot, és csupán a német irodalommal hagytak tudományunk csenevész fájának összeköttetést. A nyelvújítás korában volt ez; akkor ütöt-

ték reá tudományunknak nemcsak szellemére, de nyelvezetére is a némettől való függésnek rabszolga bélyegét. Reá mutattam erre a bélyegre már régen; nem olvasták el a mit írtam, nem követték a tanácsaimat. Ma is csak nehány tanítványom és lelki rokonom követi.

Mi az oka szellemi szolgaságunknak, holott a magyar lélek igazán gondolkodásra és pedig főleg tudományos gondolkodásra termett? Kétségkívül a politikai és gazdasági függés, a melybe juttatott egy német nyelvű, idegen szellemű és nemzeti létünk ellen törő hatalom. És leginkább oka az, hogy ennek az idegen törekvésnek annyi kész szolgája akadt a saját véreink között. Az idegen talán nem tudta volna úgy kiölni belőlünk az önérzetet, az önbizalmat, mint maga a magyar. Idegennek talán nem hittük volna el, de a német lexikonokból honfitársaink is megtanúlták és úntalan ismételgették előttünk egy vagy más formában, hogy a magyar nem képes magasabbrendű szellemi foglalkozásra; hogy Magyarországon az ilyen munkát csak a bevándorolt idegenek, főleg a németek tudják végezni.

Utoljára elhitték a legjobb magyarok is, hogy a mi tudományos irodalmunknak be kell érnie a relative jóval; az absolute jóra, más szóval, olyan tudományos sikerekre, a melyek számot tesznek, sőt irányt mutatnak az egész világ tudományában, ne is törekedjünk, mert hiába törekednénk.

Már gyermek ifjú koromban is küzdöttem ez ellen a tan ellen. Hát miért ne törekedhetnénk mi az absolute jóra? És miért kellene, a mint HERMAN OTTÓ mondotta, a ki pedig talán legmagyarabb és mégis egyik legtudósabb tudósunk, akár csak egyelőre is beérnünk a relative jóval? Azért, mert kevesen vagyunk; mert küzdünk a műnyelvvel s a nemzeti irány fölvetésével. Így mondotta.

Egyiket sem tartom akadálynak. Nem tudom, a „keveset" arra értette-e, hogy, mint nemzet, vagy magyar tudósok vagyunk kevesen? Hogy mi magyarok kis nemzet vagyunk, azért a világ legnagyobb gondolkodói, legnagyobb tudósai is kikerűlhetnének közűlünk. Nem vagyunk oly kis nemzet, mint ma a belgák, vagy helyesebben a vallónok és a flamandok, mint a hollandusok, a dánok, a svédek és a norvégek. A régi görögökről nem is szólok. És mégis, hol vagyunk attól, hogy a tudomány történetében annyi részünk legyen, mint a hollandusoknak? Azok a műnyelvvel és a nemzeti irány fölvetésével éppen úgy, csak hogy sokkal sikeresebben küzdenek, mint mi. Nagy elme, világos fő és munkaerő a mi fajunkban talán még több akad. De hiányzik nálunk a közszellem, mely valakit a tudományoknak való önzetlen, vissza áldozatoktól sem riadó szolgálatára ösztökélne. Kezdő, a ki, állást és kenyeret várva tőle, a tudományra adja magát, még csak van, bár újabb időben azoknak a száma is fogyton fogy. Sokkal, sokkal ritkább, a ki, midőn már kenyérhez, álláshoz, sőt ranghoz is jutott, még mindig ugyanazzal az odaadással szolgálná a tudományt, mint a minő erőkifejtéssel a kenyéradó állásért küzdött volt. Pedig tudományunkat nagygyá nem a kezdők, hanem azok fognák tenni, a kik a kellő képzettséget már megszerezték, a kiknek gondolkodása már megállapodott, a kik állásuknál fogva a kellő eszközökkel is rendelkeznek, s a kik reá érnek arra, hogy többet dolgozzanak, tehát kevesebbet, de jobbat közöljenek, mint mikor közleményeik számával is versenyezniök kellett állásukért. De hát mi ösztökélje még nálunk az ilyeneket a további tudományos munkásságra? Tekintélyt, befo-

lyást, hatalmat egészen más eszközökkel szokás, magával a tudománynyal nem is lehet szerezni. A ki mégis tovább töri magát a tudományért, az egyebet pedig kerűli, sőt visszautasítja, azt eleinte bolondnak tartják, utóbb elfeledik, elevenen eltemetik. Az ilyennek már előre le kell mondania arról, hogy a magyar nemzet közművelődésében irányító része lehessen. Munkája éppen a magyar tudományosság szempontjából, a tudomány művelésének kedvező közszellem megteremtésében meddő marad. E felé a czél felé csak kerülő útakon lehet haladni; de ritkán fog ilyen útakra lépni az, a ki a tudománynak akar élni.

A mi a műnyelvvel való küzdelmünket illeti, az eddig bizony nagyon kevés tudósunknak az idejéből s az erejéből foglalt le valamicskét. Legtöbben egyszerűen átvették a német műnyelvet és különösen a német műszavakat. Átvették szolgai módon, változatlanúl. A más nemzetbeli olvasó azt gondolhatja magában, hogy a magyar író voltaképen németül ír és csak a forma kedvéért szúr magyar szókat a német műkijezések közé. Az első rendszeres küzdelmet ez ellen a szolgaiasság ellen én kezdettem és folytattam, mint a hajdani Orvos-Természettudományi Szakosztály természettudományi alszaka folyóiratának nehány éven át szerkesztője. És folytatni fogom most, a meddig a Múzeumi Füzeteket szerkesztem, e folyóiratban. De nem szűntem meg folytatni semmiféle írásomban és sehol, a hol csak hatni tudtam, eddig sem.

Nem látom át, miért kelljen csak nekünk magyaroknak abban a csonkított formában használnunk a latinból, görögből vagy más nyelvből vett, illetőleg a latin vagy görög szókból alkotott műkifejezéseket, a melyben azokat a német irodalom, a német nyelvszokásnak vagy a német visszaélésnek megfelelően, használja. Ugyanazokat a műkifejezéseket minden nemzet irodalma megfelelően átidomítva alkalmazza: másképen a franczia, az angol és az olasz. De velünk el akarják hitetni, hogy azok, németes formájukban, nemzetközi műszók. Nemzetközi azoknak a latin vagy görög formájuk, de nem a német használásmódjuk. Mivel pedig a magyar nyelv, összes régi nyelvünk és irodalmunk tanúsága szerint, csonkítatlanúl, a végzetük lekoptatása nélkül veszi át az idegen szókat és ebből a csonkítatlan formájuktól idomítja a magyar hangtan követelményeihez, ha azok a szók a nép nyelvkincsébe is átmennek: nekünk az idegen műszókat csak vagy latinos, illetőleg görögös alakjukban, vagy, ha a műszót az illető tudományág egy más nyelv szavai közűl vette, az illető nyelvben használatos formájában szabad használnunk. Egy külön értekezésben már régebben bőven kifejtettem ezeket az elveket. (Szerkesztői megjegyzések DR. RUZITSKA BÉLA úr czikkének, „A sütőpataki Vilma forrás vizének chemiai elemzése“ műszavaira vonatkozólag. Értesítő az Erd. Múzeumegylet Orvos-Term. tud. Szakosztályából. II. Term. tud. Szak. XXII. kötet [1900] p. 101—123.)

Jól tudom, hogy elveim diadalra juttatásának nagy akadályai vannak. Akadályai különösen az író kényelemszeretete és általános műveltségének fogyatékossága. A kényelemszeretet leíratja vele a műszókat úgy, a mint azokat a német irodalomban, vagy, a mi egyre megy, az eddigi magyar irodalomban készen kapja. A kellő általános műveltség hiánya, különösen latin és görög tudásának kis mértéke, pedig nem engedi meg, hogy a németesen csonkított alakból helyesen visszaalkossa a műszónak eredeti formáját. Egy latin, görög, német, francia és angol etymologiai szótár és

az illető szakban megjelent nehány más nyelvű, nem csak német, munka lapozgatása mindenkit útba igazíthatna. De hát lehet-e azt kivánni valakitől, hogy fél órát fordítson annak a leírására, a mit a német kaptafa szerint öt percz alatt leírhatna?

Ezt a nehézséget a természettudományi műnyelvre és az általánosan használt idegen szókra vonatkozólag úgy igyekszem majd leküzdeni, hogy, illetékes szakemberek segitségével, fokozatosan összeállítom és annak idején közzé teszem minden egyes természettudományi szak műkifejezései helyes formájának, illetőleg az idegen helyébe alkalmas magyar műszóknak jegyzékét. A szerzők hozzájárulásával addig is alkalmazom a helyes műkifejezéseket a Múzeumi Füzetek közleményeiben és a saját irásaimban. A németes műkifejezések, szerencsére, nem gyökeredznek még oly mélyen tudományos irodalmunkban, hogy kiirtásukat legföljebb egy évtized alatt remélni ne lehetne. Tanítványainkat eleve csak a magyar szellemnek megfelelő műszókra tanítsuk, és akkor a németek nem is fognak többé a magyar irodalomba visszatérni.

Küzdeni fogok természetesen az ellen a tiz százalékban, vagy akár még olcsóbban, kiegyező magyarság ellen is, a mely elfogadja a németesen csonkított latin vagy görög szókat és csupán egy-egy magyar képzőt ragaszt hozzájuk. Jó példák erre a széltében használt poláros, orgános és mikroszkópos szók. Polar, Organ és Mikroskop: német szók. Az *os* képző csak a magyar mondattanba illeszti bele, de magyarokká, az az kevésbbé németekké, nem teszi őket. A magyar szellemnek sokkal inkább megfelel a tisztán latinos melléknévi alak: polaris, organicus, microscopicus. Magyarabb és a magyaros melléknévi alak idegen szóból való képzésének egyedűl helyes módja: pólusos vagy pólusi, organumos vagy organumi, microscopiumos vagy microscopiumi. A pólusos vagy pólusi azonban fölösleges, mert itt van helyette, az értelem szerint váltakozva használandó, sarki vagy sarkított (pld. sarkított fény.) Az organum magyar fordításaként használt szerv, sajnos, rossz szó; de mégis inkább legyen szerves vagy szervi. A szokás az organicus-sal egyenlő értékűvé a szerves-t (pld. szerves vegyűlet), az organumi-val egyenlő értékűvé a szervi-t (szervi szívbaj); az organumos-t pedig a gyakorlat az emberi hang színezetére vonatkoztatja (pld. valakinek szép orgánuma van). A microscopiumra még nem lévén elfogadott és elfogadható magyar szavunk, maradjunk a microscopiumos-nál (pld. microscopiumos látás) vagy a microscopiumi-nál (pld. microscopiumi készítmény).

Azt hiszem, ez a nehány példa is eléggé megvilágítja az ilyen több jóakarattól, mint magyar nyelvérzéktől és önérzettől sugalt, kiegyezéses német-magyarság helytelen és fölösleges voltát.

Előbb emlitett értekezésemben azt is kifejtettem, miért vagyok a kiejtés szerint való irásnak ellensége és barátja a származás szerint való irásnak. Az előbbi vagy önkényes és minden iró szerint más, mert a hány ember, annyi féle módon ejti ki és hallja ugyanazt a szót; vagy megegyezésen és egyes irók tekintélyén alapszik, de akkor már nem kiejtés szerinti. München-t éppen oly joggal irhatom Münhen-nek, Münkhennek, Münsen-nek, Müncsen-nek (hiszen a magyar a *ch*-t a tulajdon nevekben *cs*-nek ejti ki), vagy Münsn-nek, mint Münken-nek, a hogyan a Budapesti Hirlap irja. Ha pedig igazán kiejtés szerint akarom leírni,

úgy, a hogyan a német ember ejti ki, a hogyan tehát ki kell ejteni, magyar bötűkkel egyáltalában nem tudom leírni. A kiejtés szerinti magyar írás csak a mai nemzedék hallásának megörökítése, a mai nemzedék műveltségének tükre, illetőleg műveletlenségének irott bizonysága. Ha az írás általában nem is más, mint a gondolatok közlésének és megörökítésének egyik módja: a helyesírás előttem mégsem csupán szükséges rossz, a melynek terhét minden áron csökkenteni kellene. A magyar helyesírásban szeretem látni, és megőrízve szeretném látni, a mennyire a nyelvnek az írástól független természetes továbbfejlődése engedi, a magyar nyelvnek, sőt a magyar nemzetnek egész múltját, azt a múltat, a melynek nem egy lapja talán keserüséggel tölt el, de a mely előttem mégis szent, a melyet nem akarok megtagadni.

A kiejtés szerinti írás a volapük felé vezető út. A kiejtés szerinti írás eltépi nemzeti létünk gyökereit; a származás szerinti írásmód ápolja azokat a gyökereket. A kiejtés szerinti írásmód lehet más nemzetekre nézve a továbbfejlődés, a szellemi fölszabadúlás követelménye. A magyar nemzetre nézve a nemzeti sajátosságnak, a nemzeti múltnak, tehát a nemzeti továbbfejlődésnek megtagadása. Nem csak a kényelem, nem csak a czélszerűség kérdése. Az a kényelem a tál lencse, a melyért mi talán nemzeti jövendőnket adjuk el. És kiknek a kedvéért? Bizony leginkább azoknak az újságiróknak a kedvéért, a kiket néha a sietős munka, néha más is, az emlékezetből való írásra kényszerít, melyet kiejtés szerintinek neveztek el. A helyesírás ellen véteni nem oly nagy baj, mint azt megtagadni és a helytelen írásból a kiejtés szerinti írás elvét alkotni meg és a magyar nemzetre reá kényszeríteni, vagy arra a magyar nemzetet reá csábítani. A csábítás ma, midőn mindenütt a lehető legkisebb egyéni munka árán való boldogúlás a jelszó, sajnos, nagyon könnyen sikerűlhet. A nemzeti műveltség kérdése, hogy ne sikerűljön!

A tudományos színvonalnak föntebb elősorolt követelményei közűl szólanom kellene még a vizsgálat önállóságáról és a közlés becsűletességéről, megbízhatóságáról. A magyar tudományos irodalom ezeknek a követelményeknek sem felelt mindig meg. A bizonyítást, azt hiszem, elengedi az olvasó. Nem is időzöm hosszasabban e tárgynál.

Az önállóság főként arra vonatkozik, hogy az író a saját érzékével észlelt és a saját fejével gondolkodott légyen. Az önálló észlelethez másoknak a tárgyra vonatkozó közléseiből készűljünk elő; de abban a pillanatban, midőn magunk vizsgálunk, feledjük el, a mit előttünk mások észleltek. A tekintélyektől tanúljunk; de ne az elismert tekintélyek fejével gondolkozzunk. Ehhez is önérzet és erős akarat, sőt, a mi viszonyaink között, bizonyos önmegtagadás és elszántság is kell

Ha a vizsgálat pillanatában el is felédtük, a mit előttünk mások észleltek, a közlés előtt minden esetre jusson az eszünkbe. Mert a közlés becsűletessége meg főleg abban áll, hogy akkor se hallgassuk el a mások észleleteit, vagy a mások munkájának egyéb gyümölcseit, ha a saját munkánk is ugyanazokat a gyümölcsöket érlelte. Ne csak azt idézzük, a kit meg akarunk czáfolni. Hiszen a munkánkat nem kell közzé tennünk akkor is, ha eredményeink csak a mások eredményeit erősítik meg és sem új adatokkal, sem új gondolatokkal nem járúlhatunk a tudomány kincseinek gyarapításához. Búvárlataink közben minden esetre tanúltunk akkor is; érjük be azzal. Avagy, ha valaki valamelyes bizakodással mégis közzé teszi az ilyen

munkát is, ne magyar olvasóinak szakbeli járatlanságában bízzék, mely az ő új eredményeiként fogná elfogadni azt, a miben mások már megelőzték; inkább abban bízzék, hogy magyarúl írott művét úgysem igen olvassa el senki, és legyen őszinte, idézze bátran azt is, a ki őt megelőzte. Hiszen legtöbb czélra, a miért nálunk az emberek írnak, elég, hogy írt, hogy dolgozata tiz, húsz, száz lapra terjed avagy két, három és akárhány kötetből áll.

Végűl, a megbizhatóságot illetőleg, a fő dolog, hogy ne írjuk le észleletnek, a mit csak észlelhettünk volna, és valóságnak, a mit valószínűnek tartunk; hogy ne mondjuk háromnak, a mi, ha jól megnéznők, lehetne kettő vagy négy is, és ne mondjuk pirosnak, a mi kék vagy sárga is lehet. Tévedni emberi dolog, és a legnagyobb tudósok is estek észleleti hibába. De nem mulasztották el, hogy a tévedést tőlük telhetőleg kikerűljék; hogy a helyes észlelet minden föltételét biztositsák. Nagygyá csak akkor lesz a magyar tudomány, ha magyarúl is úgy ír és a magyar közlésre szánt munkán is úgy dolgozik minden magyar tudós, mint ha munkáját a világ összes szakjabéli tudósai elolvasnák és eredményeit a legszigorúbban ellenőríznék. A kit közleményeiben az „úgy sem olvassák el“ szempontjai vezetnek, az lehet nálunk egyetemi tanár és rendes tagja a Magyar Tudományos Akadémiának, de nem lehet munkása a magyar tudományosságnak.

A Múzeumi Füzetek első évfolyamát azzal a szorongó reménynyel indítom útnak, hogy lesz módom benne olyan dolgokat is közölhetni, melyek magyarságuk daczára is meg fognak a világirodalmi tudományos színvonal minden követelményének felelni. Hogy csupa ilyet teendek közzé és a kevébbé megfelelőket mind visszautasítandom: azt nem merem igérni, mert egy darabig, a föntebb említett okokból, szerkesztője szeretnék e folyóiratnak maradni.

Szerkesztő és szerzők oly igen üdvös felelősségének növelésére fog szolgálni a folyóiratnak idegen nyelvű része is. Bár sok dicsőséget szerezne általa a magyar szellem messze idegenben is! Sajnos, egyelőre nem nélkülözhetjük az idegen nyelvű közlést, ha részesei akarunk lenni a tudományos világirodalom törekvéseinek. De rajtunk áll, hogy idővel a világirodalom a magyar nyelvű közléseket is figyelembe vegye. Több nagy természettudományi ismertető folyóiratnak ma már külön tudósítói vannak az orosznyelvű irodalomról is, a kik részletesen ismertetik azt is, a mit az illető szakban csak oroszúl írtak meg. Kishitűség volna nem törekedni erre nekünk is!

Napoli, 1906. julius havában.

*

Utóirat. Műszaki és egyéb akadályok csaknem egy évet elraboltak a Múzeumi Füzetek múltjából. De talán nem rövidítették meg a jövendő életét. Folyóiratunk és egyesületünk barátainak elnézését kérem és a következő füzetek gyors egymásutánban való megjelenését igérem.

Kolozsvár, 1907. május havában.

Dr. Apáthy István.